

Шпомер А.І.

Національний університет «Чернігівська політехніка»

Кривоносок Д.Л.

Національний університет «Чернігівська політехніка»

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ЮСТИЦІЇ

В Україні набуває популярності практика вирішення господарських спорів без застосування класичних судових процедур, з наданням переваги альтернативним методам. Це пов'язано з тим, що усталена практика звернення учасників господарських відносин до суду для вирішення спорів, призвела до перевантаження судових установ. Вирішити питання доступу до правосуддя та зменшити навантаження на суди може медіація як альтернативний спосіб вирішення господарських конфліктів в Україні.

Правове впровадження інституту медіації в Україні ще не досяг високого ступеня розвитку та широкого застосування; на даний момент він знаходиться на етапі формування та еволюції. Дослідники та законодавці тривалий період працювали над створенням сприятливих умов для впровадження медіації в Україні. На сьогоднішній день здійснюється інформаційна робота щодо змісту та переваг медіації, вивчаються та аналізуються норми закону про медіацію, надаються конкретні рекомендації, приймаються та впроваджуються нові нормативно-правові акти в цій сфері діяльності. Здійснюється впровадження програм медіації через створення координаційних груп, інститутів та центрів медіації, а також проводиться підготовка суддів та медіаторів. Однак, існує значне число актуальних питань, щодо забезпечення ефективної роботи механізму медіації, які вимагають ретельного наукового вивчення та практичної реалізації.

У статті досліджується правове регулювання медіації в господарському процесі, її сутності та ключових ознак. Проведено порівняльний аналіз та визначено численні переваги медіації відносно інших позасудових заходів врегулювання господарських спорів таких, як мирова угода та врегулювання спору за участі судді, виокремлено стадії медіації. Визначено недоліки правового регулювання медіації та шляхи її вдосконалення в аспекті євроінтеграції та з урахуванням міжнародних стандартів.

Ключові слова: господарські спори, права суб'єктів господарювання, альтернативне вирішення спорів, розвиток інституту медіації, переговорний процес, медіація, медіатор.

Постановка проблеми. Основними органами в Україні, що вирішують спори, в тому числі і комерційні, є суди. Широкомасштабне вторгнення росії на територію України змінило всі сторони суспільного життя, не виключенням стало і вирішення різноманітних конфліктів. Судові органи, з моменту запровадження воєнного стану почали працювати з певними особливостями, деякі з них взагалі припинили роботу або змінили своє місцезнаходження, деякі зміни відбулися й в територіальній підсудності справ. Ситуація в державі та емоційний стан громадян не сприяють нормальному вирішенню спорів, незважаючи на це, кількість конфліктів, що потребують негайного їх розгляду, не зменшується. Тому актуальним є вирішення конфліктів різного роду не

в судовому, а позасудовому порядку, що має ряд переваг. До таких способів вирішення спорів відносять медіацію.

Медіація як альтернативний спосіб вирішення господарських спорів набула особливої актуальності в Україні в умовах постійних змін у сфері господарських відносин та росту конфліктів між суб'єктами господарювання. Інноваційний метод вирішення спорів займає провідне місце в юридичній системі країни, оскільки дозволяє не запускати довготривалі судові процедури і, в умовах економії часу та ресурсів, швидко вирішити спір, досягти консенсусу. Медіація загалом поліпшує доступ до правосуддя та зменшує навантаження на суди та суддів, також є альтернативним інструментом вирішення спорів, адже в окремих

випадках фактично неможливо примусово виконати рішення суду.

Медіація є високоєфективним методом вирішення конфліктів, що отримав визнання в більшості розвинених країн світу і рекомендований Європейським Співтовариством. Вона рекомендується як основний спосіб вирішення суперечок як перед судовим розглядом, так і під час судового процесу. Особливість медіації полягає в тому, що вона найбільш ефективно допомагає вирішувати конфлікти між сторонами, зберігаючи їх можливість подальшого співробітництва і враховуючи їх законні права і інтереси відповідно до чинного законодавства [1, с. 169].

Актуальність обраної теми полягає не лише в наявності безперечної користі від інституту медіації, але також у зв'язку з наявністю певних проблемних аспектів правового регулювання медіації в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне дослідження медіації як альтернативного способу вирішення господарських спорів присвятили свої наукові праці Беяневич О.А., Бучко В.Б., Гаврилішин А.П., Поліщук І.В., Рєзнікова В.В., Симоненко Т.В. та інші науковці.

Метою статті є дослідження та аналіз законодавчого регулювання медіації як альтернативного способу вирішення господарських спорів.

Зазначена мета формує завдання відповідного дослідження, а саме: 1) теоретичне обґрунтування специфіки проведення процедури медіації як альтернативного позасудового способу врегулювання господарських спорів; 2) визначення генези розвитку інституту медіації в Україні; 3) виявлення недоліків правового регулювання застосування медіації у сфері господарської юстиції та проблемних аспектів медіації в Україні; 4) пропозиція шляхів вдосконалення інституту медіації в аспекті євроінтеграційних процесів та стандартів.

Виклад основного матеріалу. Хоча альтернатива традиційного судочинства – медіація, відома ще з 4000 до н.е., вона отримала своє закріплення і розвиток у міжнародних правових актах сьогодення. Комісією ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНІСТРАЛ) 24 червня 2002 року був прийнятий «Типовий закон про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру», який було рекомендовано усім державам-членам ООН. Зазначений закон містить однакові правила щодо погоджувального процесу з метою сприяння застосуванню погоджувальної процедури та забезпечення більшої передбачуваності і визначеності при її застосуванні.

У 2002 році Комісія Європейських Співтовариств прийняла Зелену книгу про альтернативні способи вирішення спорів у цивільному та комерційному праві, висловивши побажання надалі встановити такі принципи позасудового врегулювання спору, які будуть аналогічно до правосуддя гарантувати надійність такого вирішення спорів. Ґрунтуючись на рекомендаціях Зеленої книги, в липні 2004 року Комісія прийняла Європейський кодекс поведінки медіаторів (далі – Кодекс поведінки), який закріплює такі принципи медіації: незалежність, неупередженість, рівність сторін, конфіденційність.

У 2006 році в Україні був виданий Указ Президента «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів». У цьому документі було відзначено необхідність підтримки розвитку недержавних інституцій, таких як третейські суди та посередники, які допомагають вирішувати конфлікти без судового розгляду [2].

Директивою №2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради Європи «Про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах» було закріплено офіційне визначення медіації для країн Європейського союзу. Директива визначає медіацію як структурований процес, незалежно від його назви або посилання на нього, за допомогою якого дві або більше сторін спору намагаються самостійно, на добровільній основі досягти згоди для вирішення спору за підтримки медіатора. У Директиві зазначається, що встановлення основних засад у цій сфері є необхідним кроком до забезпечення належного розвитку та функціонування поза судових процедур для врегулювання спорів у цивільних і господарських правовідносинах, мета якого – спростити й покращити доступ до правосуддя. Відповідно до положень Директиви медіація може бути ініційована самими сторонами, проводиться за пропозицією або на виконання розпорядження суду, або для виконання приписів законодавства.

Україна у вересні 2014 року ратифікувала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом. Ця угода передбачала зміцнення співпраці України та Європейського Союзу в галузі юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права і поваги до прав людини і основних свобод [3].

У 2018 році Комісією ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНІСТРАЛ) «Типовий закон про міжнародну комерційну погоджувальну проце-

дуру» було змінено та доповнено новим розділом, присвяченим міжнародним мировим угодам і при веденню їх у виконання. Типовий закон дістав нову назву «Типовий закон про міжнародну комерційну медіацію та міжнародні мирові угоди, досягнуті в результаті медіації».

15 грудня 2021 року в Україні набув чинності новий Закон «Про медіацію» (далі – Закон про медіацію), який встановлює правові принципи та порядок проведення медіації як процедури вирішення конфліктів поза судом. Згідно з цим законом, медіація є добровільним, конфіденційним і структурованим процесом, під час якого сторони намагаються уникнути або вирішити конфлікт шляхом переговорів. Медіація, згідно з цим законом, проводиться на основі згоди сторін з урахуванням принципів добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, а також з урахуванням принципів самовизначення і рівності прав сторін медіації [4]. Законом України «Про медіацію» було внесено зміни до Господарського процесуального кодексу, що закріпило можливість суб'єктам господарювання вирішувати господарські спори, в тому числі, шляхом медіації, на будь-якому етапі судового процесу.

У процесі розробки законопроектів, що стосуються впровадження медіації для вирішення спорів в Україні, Верховний Суд висловлював певні сумніви щодо доцільності збереження одночасно інституту медіації і мирової угоди. Такі запитання виникали через можливе дублювання процедур та недоречність їхнього одночасного існування. Науковці також висловлювали пропозиції щодо можливості відмови від мирової угоди і заміни її процедурою медіації, або об'єднання цих двох інститутів в один, який би дозволяв вирішувати спори як за згодою сторін без залучення третьої особи, так і за участю медіатора.

Однак, при прийнятті профільного закону дане питання не було повністю вирішене, і в законодавстві залишилася можливість укладання мирової угоди як результату процедури медіації, а також окремої угоди за результатами медіації, яка фіксує результат домовленості сторін медіації. Вважається, що така роздробленість може призвести до певних ускладнень та непорозумінь в практиці застосування медіації і вимагає подальшого наукового аналізу та дослідження.

В Україні на законодавчому рівні, на відміну від європейської практики, не існують правові норми, що регламентували б етичний аспект діяльності медіатора. Законодавець надає можливість

об'єднанням медіаторів самостійно розробляти свої власні кодекси професійної етики медіатора або приєднуватися до існуючих кодексів. У Законі про медіацію закріплено лише загальні положення з етики. Однак, враховуючи, що інститут медіації наразі знаходиться на стадії становлення в Україні, така диспозиція може призвести до зловживання свободою медіаторів у визначенні етичних норм. Тому, на нашу думку, було б доцільно прийняти загальнодержавний нормативно-правовий акт, який регламентує єдиний і обов'язковий кодекс професійної етики для медіаторів. Це сприяло б створенню єдиних стандартів та забезпечило б вищий рівень довіри та професіоналізму в медіаційній діяльності.

Крім того, існують певні неузгодженості щодо безпосереднього здійснення медіатором своїх повноважень. Вважаємо слушною пропозицію науковців про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, щодо надання посереднику (медіатору) права ознайомлюватися з матеріалами справи, щодо якої розпочато процедуру медіації. На підставі зібраної інформації медіатор зможе провести аналіз конфлікту, включаючи сторони, предмет і підстави спору. Медіатор може передбачити специфічні інтереси сторін, визначити ступінь важливості спірних питань для кожної зі сторін, їхні позиції та інтереси, а також їхню зацікавленість у співпраці з опонентами. Крім того, медіатор зможе врахувати когнітивні, мотиваційні та емоційні чинники, які сприяють виникненню конфлікту та його подальшому вирішенню [1, с. 172].

Вважається, що в законодавстві не досить чітко визначена процедура виконання угод, які були укладені після процедури медіації. Законом про медіацію передбачено, що в разі невиконання або неналежного виконання таких угод, сторона спору може звернутися до суду, третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу відповідно до законодавства. Отже, гарантії виконання угод, укладених після процедури медіації, фактично відсутні і дуже ймовірно, що сторони доведеться розпочинати процес вирішення спору знову, що призведе до втрати часу і ресурсів.

Під час розробки Закону про медіацію висловлювались пропозиції щодо введення механізму, який забезпечував би обов'язкове виконання угод за наслідками процедури медіації. Такий механізм, як вважається, дозволив би забезпечити більш ефективне виконання угод, укладених після медіації, що дозволило досягти тієї мети для якої медіація і створювалася.

Медіація має численні переваги, порівняно з іншими методами вирішення господарських спорів. Важливою перевагою є не публічність медіації, що означає, що вирішення конфлікту між підприємствами не стає громадським, і це не впливає негативно на їх ділову репутацію. Крім того, медіація відзначається високою швидкістю вирішення господарських спорів, оскільки строки для досягнення компромісу шляхом медіації зазвичай коротші, ніж у судовому процесі. До цього додається і економічність, оскільки витрати на медіацію значно менші, ніж судові витрати. Основною метою медіації є пошук компромісного рішення, яке задовольняє інтереси кожної сторони, сприяючи мирному вирішенню спору [5, с. 67].

В.В. Резнікова відзначає, що переваги медіації порівняно з іншими методами вирішення господарських спорів очевидні. Зокрема, вона відзначає такі:

1) медіація – це конфіденційний процес вирішення економічних конфліктів, що робить її найбільш прийнятною для суб'єктів господарювання, які уникають публічного розголошення наявності конфлікту, його природи та результатів вирішення. Це особливо важливо в ситуаціях, коли сторони господарського спору не бажають публічного викриття фактів конфлікту;

2) медіація може забезпечити економічно ефективно та швидко позасудове вирішення господарських спорів, враховуючи потреби сторін. Строки вирішення економічних конфліктів через медіацію коротші, ніж у судових процедурах. У судових процедурах рішення, винесене на користь однієї із сторін, може бути оскаржене в апеляційному та касаційному порядку, що може витратити багато часу, існує ймовірність повернення справи на новий розгляд, що триватиме додатково багато часу, і під час судового розгляду можуть виникати порушення прав і законних інтересів сторін. Таким чином, медіація дозволяє більш ефективно і швидко вирішувати господарські спори;

3) вартість медіації значно менше, ніж розміри судових витрат, пов'язаних із сплатою судових зборів, оплатою послуг адвокатів тощо [6].

Для демонстрації переваг медіації можна привести конкретні приклади з міжнародної практики за останні три роки: в США 95% справ, які були направлені на медіацію, не потрапили на судовий розгляд; в Німеччині 93% медіацій завершилися мирним узгодженням спору; в Великобританії результативність медіації становить 90–95%. Згідно з дослідженнями (див. наприклад, Jennifer E. Shack «Bibliographic Summary of Cost, Pace,

and Satisfaction Studies of Court Related Mediation Programs»), в господарських спорах, пов'язаних із «виконанням контрактів», медіація зменшує фінансові витрати на 56% та є на 73% менш тривалою у часі. Це пояснюється тим, що медіація має численні переваги порівняно з судовими процедурами та іншими методами вирішення спорів.

Показник виконання угод, укладених за результатом медіації, сьогодні в Україні є приголомшливим: майже 99% домовленостей виконуються сторонами добровільно. Натомість показник примусового виконання судових рішень в Україні не перевищує 48%, що є кричущим та недопустимим [7, с. 127].

Медіація має чітку структуру та поділяється на різні стадії. Наукова доктрина вміщує різне бачення об'єднання окремих дій в межах медіації у певні стадії. Однак, загалом можна виділити чотири основні стадії медіації: 1) попередня стадія: на цій стадії проводиться підбір місця проведення медіації та налагодження зв'язків між сторонами; 2) відкриваюча стадія: медіатор оголошує процедуру та принципи медіації і збирає інформацію про позиції кожної сторони; 3) середня стадія: на цій стадії проводиться обговорення проблемних питань і пошук рішення, яке задовольняє усі сторони; 4) заключна стадія: на цій стадії укладається угода між сторонами [8, с. 175].

Висновки. Отже, медіація є добровільним альтернативним (позасудовим) методом вирішення господарських спорів між сторонами із залученням третьої особи, яка виступає у ролі медіатора. Процес медіації є непублічним і не впливає негативно на ділову репутацію суб'єктів господарювання. Медіація дозволяє швидко, без значних витрат знайти компромісне рішення, яке задовольняє інтереси кожної сторони спору. Крім того, ймовірність виконання компромісного рішення, що прийняте з врахуванням інтересів обох сторін, значно зростає.

Прийняття Закону України «Про медіацію», внесення змін до Господарського процесуального кодексу забезпечило більш широке застосування медіації і при вирішенні господарських спорів. Медіація як позасудовий спосіб вирішення господарських спорів має ряд переваг, серед яких: зменшення навантаження на суди, економія часу, фінансів та інших ресурсів, виконання превентивної функції – запобігання майбутніх конфліктів, врахування інтересів сторін та досягнення для них прийняттого результату тощо. Однак, існують недоліки правового регулювання медіації як альтернативного способу вирішення господар-

ських спорів в Україні, серед яких: 1) існування одночасно інституту медіації та мирової угоди; 2) відсутність кодексу професійної етики медіаторів, що може тягти за собою зловживання з їх боку; 3) відсутність гарантії виконання угоди, спори по яких були досягнуті в ході медіації; 4) господарський процесуальний кодекс не адаптовано до Закону України «Про медіацію», в тому

числі щодо надання посереднику (медіатору) права ознайомлюватися з матеріалами справи, щодо якої розпочато процедуру медіації. Тому існує потреба більш чіткого правового врегулювання порядку такого позасудового способу вирішення господарських спорів, як медіація, щодо визначення процедури медіації, проведення переговорів, умов укладення відповідної угоди та її виконання.

Список літератури:

1. Полішук І.В., Загороднюк В.В. Медіація як альтернативний позасудовий спосіб врегулювання господарських спорів. *Юридичний вісник* № 3 (64). Одеса. 2022. С. 168–174.
2. Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>.
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
4. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
5. Бучко В. Б. Доцільність та ефективність запровадження інституту медіації в цивільному та господарському процесі України : матеріали науково-практичної інтернет-конференції, 10 грудня 2015 р. URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1112%3A021215-19&catid=137%3A3-1215&Itemid=169&lang=ru.
6. Shahla F.A.(2018).Court Mediation Reform: Efficiency, Confidence and Perceptions of Justice. Edward Elgar Publishing. DOI: <https://doi.org/10.15388/Teise.2020.115.9>.
7. Махова Л.О. Переваги впровадження в Україні інституту медіації як позасудового способу врегулювання господарських спорів. *Порівняльно-аналітичне право*: електронне наукове видання. 2016. № 6. С. 124–128.
8. Залізник В.А. Медіація у вирішенні господарських спорів. *Правове регулювання економіки*: зб. наук. пр. М-во освіти і науки України. Київ: КНЕУ, 2017. № 16. С. 171–179.

Shpomer A.I., Kryvopusk D.L. LEGAL REGULATION OF THE APPLICATION OF MEDIATION IN THE FIELD OF ECONOMIC JUSTICE

Recently, the practice of resolving economic disputes without the use of classic court procedures, giving preference to alternative methods, is gaining popularity in Ukraine. This is due to the fact that the established practice of the participants in the economic process going to court to resolve the dispute has led to the overloading of judicial institutions. Mediation as an alternative way of resolving economic conflicts in Ukraine can solve the issue of access to justice and reduce the burden on the courts.

The scientific and legal aspect of implementing the mediation institution in Ukraine has not yet reached a high level of development and widespread use; currently, it is in the stage of formation and evolution. Researchers and legislators have been working for a considerable period on creating favorable conditions for the introduction of mediation in Ukraine. Informational efforts are made regarding the content and advantages of mediation, projects of laws on mediation are studied and analyzed, specific recommendations are provided, and new regulatory acts are adopted and implemented. The implementation of mediation programs is carried out through the establishment of coordination groups, institutions, and mediation centers, along with the training of judges and mediators. Therefore, there is a significant number of relevant issues regarding ensuring the effective functioning of the mediation mechanism that require thorough scientific research and practical implementation.

The article explores the legal regulation of mediation in the commercial process, its essence, and key features. A comparative analysis is conducted to identify numerous advantages of mediation over other non-judicial methods for resolving commercial disputes, such as a settlement agreement and dispute resolution with the participation of a judge. The stages of mediation are defined. Drawbacks in the legal regulation of mediation are identified, and ways to improve it are outlined in the context of European integration and considering international standards.

Key words: *commercial disputes, rights of economic entities, alternative dispute resolution, development of the mediation institution, negotiation process, mediation, mediator.*